

CASA DELS RUSSOS

UN SEGLE DE LA “CASA DEL RUSSOS”

La història de la casa **Warren, Popoff** o “**casa dels Russos**”-com es coneix popularment- bastida fa un segle a Santa Coloma sembla sortida d'una pel·lícula americana. Segur que seria del gust del seu impulsor: l'excèntric, filantrop i milionari americà **Frederick (Fiske) Warren**¹ (1862-1936). En la trama té un paper important **Cèsar Martinell i Brunet** (1888-1973). Curiosament el que va ser un dels arquitectes catalans més importants de la primera meitat del segle XX i el primer amb renom que treballa al nostre país, comença² i acaba la seva carrera professional al mateix indret, Santa Coloma.

L'origen d'un somni

Gràcies a l'economista **Manuel Martín**³ sabem perquè al principi del segle XX es troben un americà i un rus en un país tan petit i aïllat com **Andorra**. Eren personatges exòtics pels andorrans d'aquells temps que mai van veure clares les intencions de la singular parella. Pocs anys després, al 1933-1934, de nou un rus, **Boris Kossyreff** i una americana, la seva amant milionària **Florence Mazmon**, serien els protagonistes de la rocambolesca història de **Boris I, rei d'Andorra**⁴. I, per tancar el cercle, s'ha arribat a dir⁵, pensem que per confusió, que es van allotjar a la casa bastida pels primers. Si fos així, la popular denominació de “**casa dels Russos**” seria, doncs, per partida doble.

---

¹ Fiske Warren era el cinquè fill de Samuel Dennis Warren propietari de la S. D. Warren Company, fabricant de paper en Massachusetts (USA). Era partidari del vegetarisme, del nudisme, de les noves tendències en el vestir, amant dels viatges i gran jugador de tennis. Es declarava antiimperialista en el país més imperialista d'aquell moment.

² De fet Martinell va començar la casa Badia a Valls un any abans (1915) però encara no tenia el títol d'arquitecte el qual l'aconseguirà el 13 de març de 1916 el mateix dia que rebia l'encàrrec andorrà.

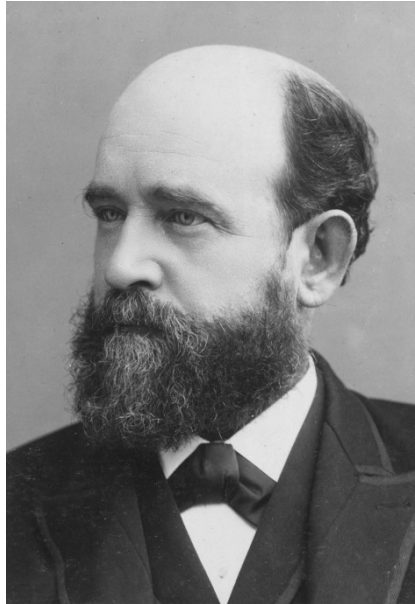
³ M. Marin, “*El Enclau de Sant Jordi: una colònia georgista en Andorra (1916-1938)*”, en *Ciudad y territorio: Estudios territoriales*, nº 194, Madrid, 2017.

⁴ A. Morell, *Boris I, rei d'Andorra*, Barcelona, 2019.

⁵ R. Pedrosa, *Borís Skossyreff: el aventurero ruso que se proclamó Rey de Andorra*, 21.05.2013, <https://es.rbth.com/cultura/2013/05/21>.

CASA DELS RUSSOS

Retrats de Henry Georges i Fiske Warren (wikipedia)

Fiske Warren era un seguidor actiu de les teories econòmiques del seu compatriota **Henry George** (1839-1897). En aquells anys els moviments revolucionaris posaven en tela de judici el sistema capitalista. Sense anar més lluny a Rússia la revolució bolxevic de 1917 havia triomfat per espant de les classes dirigents de tot el món. En aquella situació **Henry George** va creure trobar una solució reformista als conflictes socials. Aquest periodista que havia seguit les expropiacions de terres del ferrocarril en la seva expansió pels Estats Units arribar a la conclusió que el problema de la misèria de la classe obrera no era la sobrepoblació o l'explotació capitalista sinó els latifundis. A mesura que augmentava la població, s'havien de cultivar noves terres, cada vegada menys productives, augmentava la part del producte que anava a mans dels terratinents sense que ni treballadors ni capitalistes en traguessin benefici. La solució definitiva seria un impost únic sobre la renda de la terra, la **single tax**. Tot plegat ho va recollir en diversos llibres, un dels quals, **Progrés i Misèria**, tindrà un gran èxit i es traduirà a diversos països, entre ells Espanya. Per **Karl Marx**, aquest reformista americà era l'últim tren del capitalisme. I així ho creia **George** que va impulsar un moviment internacional a favor de les seves tesis l'**English Land Restoration League** i a partir aquí, les **Lligues per l'impost únic** s'estengueren per Estats Units, Austràlia i Europa. A Espanya es formà la primera el 1913 i, tot seguit, el Primer Congrés Internacional Georgista a Ronda (Màlaga). Una amiga seva, **Lizzie Magie**, va crear al

CASA DELS RUSSOS

1940 el joc de taula “el senyor de la terra” per explicar les teories georgianes. Joc que va ser la llavor del popular **Monopoly**.

Per demostrar la bondat del georgisme es va pensar a crear unes colònies, les *enclaves of single tax*. La idea era comprar terres i constituir un fideïcomís per tot seguit transmetre-les a uns tercers, els fideïcomissaris, amb instruccions concretes de com gestionar-les, com per exemple, la possibilitat d’arrendar-les per noranta-nou anys. Un cop ocupada tota la colònia es constituïa una comunitat d’arrendataris que pagaven unes rentes als fideïcomissaris que es feien càrrec de tots els impostos.

Cartell de l'impost únic publicat a Chicago (1910- c.1914) i fotografia de la seu georgista actual a New York (Wikipedia)

Les primeres colònies es van fundar als Estats Units amb la participació decisiva de **Warren** i la col·laboració de l'arquitecte **William Price**, que també estarà implicat en l'aventura andorrana. Totes elles tenien un periòdic propi on es lloaven les bondats del sistema i es donaven notícies de l'expansió del moviment. El 1912, **Warren** publicarà simultàniament als diaris de les colònies **Fairhope** i **Arden** la seva idea d'implantar un enclavament al nostre país. Veia tota una sèrie d'avantatges: la manca de criminalitat, la inexistència de pobresa -havia vist només un pidolaire-, diferències econòmiques moderades -la persona més rica no tenia més de 100.000 dòlars-, impostos i despesa pública irrisòries i una democràcia centenària. Per contra tenia unes infraestructures mínimes -sense carreteres, ni sanejament, ni cadastre-. Per tot plegat **Warren** va pensar que a **Andorra** podia anar més lluny i fer que tota ella fos un país georgista. El primer del món! Un cop a casa nostra i després de parlar amb les autoritats va veure que era millor anar pas a pas i començar per un primer enclavament.

CASA DELS RUSSOS

La colònia de Santa Coloma o "Enclau de Sant Jordi"

Sembla doncs que **Warren** ja havia visitat **Andorra** abans del 1912. Possiblement s'havia assabentat de la nostra existència en alguna visita a Catalunya on el georgisme tenia importants seguidors. Entre ells l'escriptor i periodista **Josep Alemany** (1868-1943) bon coneixedor d'**Andorra** i, per tant, no seria forassenyat pensar que les primeres notícies li arribessin a través d'ell. A casa nostra tindrà l'ajuda del metge **Francesc Pla** propietari del desaparegut **hotel Pla** d'Escaldes. No serà fins al 1915 que, finalment, compra dues hectàrees a Santa Coloma on tan ell com **Pla** i l'arquitecte **William Price** seran els fideïcomitents, seguint l'esquema de totes les colònies georgianes. Un any després, donada la malaltia de l'andorrà i la llunyania de l'americà, proposà a **Alemany** al capdavant de l'empresa. La colònia andorrana es dirà l'**Enclau o Comunitat de Sant Jordi** en honor a **Henry Georges** esperant que, com **Sant Jordi** amb el drac, ells superessin els inconvenients dels latifundis. La colònia aspirava a tenir 20 fideïcomissaris, però mai va passar dels 8 antics propietaris. La primera cosa que es va decidir fer va ser bastir la casa de l'americà.

American Single Taxers Invade Tiny Andorra

Fiske Warren Carries Their Gospel to the Republic Hidden for Twelve Centuries in the Pyrenees Between France and Spain

WHEN Andorra, the republic hidden in the Pyrenees and the world's oldest republic, is or out of hiding, has a history to be written the first chapter may be headed "Charlemagne," the second "Henry George." In all of the twelve centuries intervening so little happened that the Andorrans have not yet seen fit to set up the first printing press to record it.

Perhaps the historian will decide to call his second chapter "When Fiske Warren came from Tabasco," for it is Fiske Warren, founder of the single tax colony of Tabasco in Massachusetts, who has taken the land gospel according to Henry George to this queer little sovereign State wedged into the mountains between France and Spain. And already the land which he has purchased in Santa Coloma and converted into a single tax enclave is talked about by the natives as they have talked about the footprints in their mountain rocks showing where Charlemagne fought and conquered the Moors twelve hundred years ago.

It was then that the history of their republic began. The pilgrim fathers of the new nation were Catalonians driven from their homes and fields in Northern Spain into the mountains, where they found shelter in Andorra, the Valley of the Valira, so inaccessible, then as now, as apparently unlovable after getting to it, that only once did the Moors try to reach them there, and then Charlemagne came to the rescue. He saved them from the invaders, recognized their one hundred and seventy-five square miles of rock as an independent State and left it to take care of itself, which it has done ever since under the joint protection of France and Spain, but never with any political interference on the part of either of those countries.

The only tribute that Charlemagne levied was a tax of two trout a year from the Valira, merely as a token of gratitude, but there is no record that the fish were ever delivered. Perhaps the Parliament of farmers, wood cutters, and miners, to prove the absolute independence of their country, made a national game law prohibiting the catching

of Andorra trout for foreign monarchs. That, like everything else pertaining to the laws and history of the republic, is a matter of conjecture, for there has never been a Government printer. Such novels as there are are laboriously hand written manuscripts kept under lock in the House of the Valley, that is, the national capital, which looks very much like a grist mill in a New England village.

The natives never care to see these documents, partly because so few of them can read, partly because every one knows all the simple laws by heart, and the annals must never be shown to anybody from beyond the Valley because there is a tradition that records shown to a foreigner will disappear; in some miraculous way, not as snowflakes, for Andorra has never been in the tourist track and knows nothing about such things. But the railroad is coming from France around the east end of the Pyrenees; it would be there now if the great war had not stopped the work of construction. And the changes that will come with steam may make the third

chapter of the history of Andorra not such simple reading as the Charlemagne and Henry George sections.

Up to this moment, however, there has been no change in more than a thousand years. The republic is divided into six parishes with the same names and the same boundaries that they have had since the year 819. And each parish is divided into towns or quarters. There is a council of the quarter, a council of the parish, and the Grand Council of the Valley, which is the National Parliament. The twenty-four members of it, four from each parish, acquire upon election the title of Very Illustrious, but no man can be a Very Illustrious who is not also very industrious, actually engaged in some useful labor—cattle grazing, lumbering, farming or mining, and the like.

Furthermore, being a Very Illustrious does not exempt a man from doing his personal share of work to keep the mole tracks over the mountains passable. There are no carriage roads. Other essential qualifications for a candidate for the Parliament are that he must be 50 years old, temperate, entirely free from

The New York Times
Published: April 16, 1916
Copyright © The New York Times

Primera fulla de l'article de Fiske Warren en el The New York Times del 16 d'abril de 1916 explicat les virtuts Andorra com a lloc per una de les seves colònies. (archive.nytimes.com).

CASA DELS RUSSOS

Concurs de casa de camp per un rus a Andorra

Segons li va explicar **Cèsar Martinell** a la historiadora **Raquel Lacuesta**⁶ l'encàrrec de la casa **Warren** li va arribar l'any 1916 tot just llicenciat: una casa a Andorra per a un rus, **Nicolai Popoff**. Aquest i la seva dona havien estat contractats per controlar tota l'operació sobre el terreny. **Popoff** serà el que signarà els plànols com a gerent de **Warren** -segons consta en l'arxiu Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, COAC-. S'allotjaren a l'hotel Pla i, segons recordava **Martinell**, sembla que van demanar al propietari per un arquitecte català i jove. Per la seva banda l'historiador **Pere Canturri**⁷ comentar que semblaria que **Popoff** va posar un anunci per a la construcció d'una casa.

Es estrany que **Popoff** demanés per un arquitecte, i concretament català, al **Dr. Pla** i que aquest coneixés a **Martinell**, que mai havia estat a **Andorra** i que tot just havia acabat la carrera. Tampoc sembla versemblant que l'anunci es pogués posar a la premsa andorrana donat que no n'hi havia. De fet el primer diari, **Les Valls d'Andorra**, el va fundar **Alemany** per difondre les idees georgistes. El 17 de gener de 1917 es va publicar el primer número però mai va arribar a **Andorra** perquè va ser segrestat pels prohoms del país que no estaven per experiments.

© Biblioteca Nacional de España

Article de Josep Alemany en *Il·lustració Catalana* (1916:659) titulat *D'una excursió a Andorra*. Hemeroteca Biblioteca Nacional de España.

⁶ R. Lacuesta, *Arquitectura d'autor a Andorra: 1886-1960*, en *Història d'Andorra*, Barcelona, 2005.

⁷ P. Canturri, *L'arquitecte Cèsar Martinell i Andorra*, Ex-Libris Casa Bauró, núm. 6, 2003.

CASA DELS RUSSOS

El més probable és que fos **Alemany** que posés l'anunci, o millor encara, que demanés propostes als llicenciats de l'Escola d'Arquitectura de Barcelona, com ara **Martinell**. Recordem que **Alemany** era un escriptor inquiet, activista cultural, soci fundador del diari ***La Il·lustració Catalana*** i membre de l'*Associació Catalana d'Excursions Científiques* -més tard ***Centre Excursionista de Catalunya***- com altres destacats intel·lectuals de l'època, entre ells els arquitectes **Josep Danès, Puig i Cadafalch o Domènech i Montaner**, per dir-ne alguns del que passaran per **Andorra**.

Fotografies de Cèsar Martinell i de Francesc de Paula Nebot (<https://dhac.iec.cat/> i Arxiu Històric del COAC).

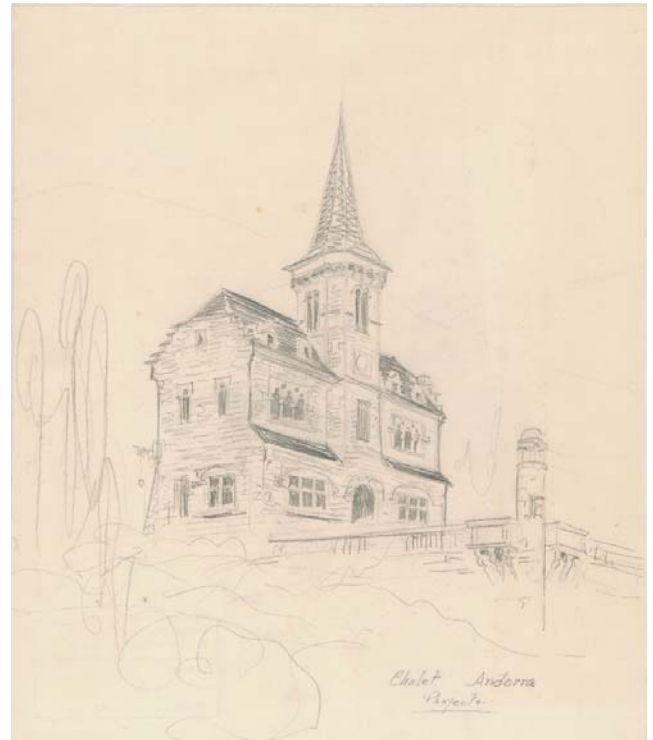
Fotografia de la casa dels Russos (www.Andorralavella.ad).

CASA DELS RUSSOS

Pensem que aquesta hipòtesi té versemblança d'ençà que vam trobar a l'arxiu del COAA un dibuix sense data de **Francesc de Paula Nebot** (1883-1965) titulat simplement "Chalet, Andorra, proyecto" que per les característiques podria ben bé ser d'aquella època i pel mateix indret. Ambdues propostes presenten paraments de pedra vista, segurament per correspondre a la demanda de "casa andorrana" de **Popoff**, elements d'historicisme medievalista, com les finestres geminades, i se situen sobre una plataforma que absorbeix el desnivell del terreny. A més, hi havia molt interès a remarcar la cantonada de l'esplanada obrint-se cap a la vall i les vistes. Mentre **Nebot** col·loca un fanal en el vèrtex i bancs a banda i banda, **Martinell** dissenya un festejador en la part inferior.

La proposta de **Nebot** possiblement és més monumental, amb una composició simètrica i estàtica, però menys local, amb la seva torre central amb escut o rellotge que no tenia referents al país. Ambdós arquitectes es coneixien, no només perquè en aquella època eren pocs i tots bàsicament establerts a Barcelona, sinó perquè van treballar correlativament en la reforma de **can Parellada a Masquefa**. **Nebot** al 1924 i **Martinell** el 1929 bastint una de les seves especialitats, el celler.

El tot cas, l'escollit va ser **Martinell** i la seva casa de granit serà tota una novetat a casa nostra que arribar a crear una dècada i mitja després. En tres anys es van acabar les obres (1916-1919), curiosament els mateixos que **Martinell** va estar com arquitecte municipal de **Valls**. A punt d'estrenar la casa, **Warren**, per impulsar la colònia, va fer dues vendes de bacallà pel sistema d'oferta a la baixa, a les que seguiran altres, accions que van fer pensar a alguns que era un empresari d'aquesta vianda.

CASA DELS RUSSOS

Warren va anar passant per **Andorra** fins al 1933, traspasant cinc anys després. De mentre el matrimoni **Popoff** vivia a la casa d'en **Warren** que esdevenia la dels russos. D'aquesta parella poca cosa se sap, ni d'on venien ni quan van marxar. El més probable és que formessin part de la diàspora dels russos benestants, molts aristòcrates -coneguts com tsaristes o russos blancs- que fugiren de les revoltes bolxevics. Trobem un cas similar aquí al costat, a **Perpinyà**, on **Joan Daniel Berzsonoff**, en el llibre ***El taxiste del Tsar*** (2007), explica les peripècies del seu avi i tiet-avi com a exiliats a la Catalunya del Nord. De les poques notícies que ens han arribat d'aquesta parella és la referència que fa **Canturri** de l'afer que va tenir **Warren** amb la dona, tot i que es sembla que no era massa agraciada⁸. Qui sap si va ser una excentricitat més de l'americà. Al final, tota la colònia, casa inclosa, va acabar, el 1941, en mans d'**Alemanys** i aquest la va vendre, el 1995, al propietari actual.

Fotografia del fons Guillem de Plandolit de l'Arxiu Nacional d'Andorra. Tot i que està datada entre 1916-1933 creiem no deu ser posterior al 1919 quan es donen per finalitzades les obres. Si ens fixem, manca la reixa de ferro que remata la barana de la terrassa. La dona de la foto amb un ramell d'herbes podria ser la Senyora Popoff que ja viuria en la casa. Una altra curiositat és la finestra del soterrani que s'estava tapiant.

---

⁸ Ibidem

CASA DELS RUSSOS

La casa Warren

Dels terrenys que va adquirir **Warren** als afores de **Santa Coloma** va triar, per bastir casa seva, un racó al peu de la vessant, voltejat d'arbres i a tocar del **riu d'Enclar**. Aquesta elecció li permetia situar-se en un punt elevat, amb vistes sobre la vall, però l'obligava a construir una palanca per travessar el riu. Podria ser que aquesta situació fos volguda per aïllar-se dels futurs veïns que, malauradament per a ell, no va tenir.

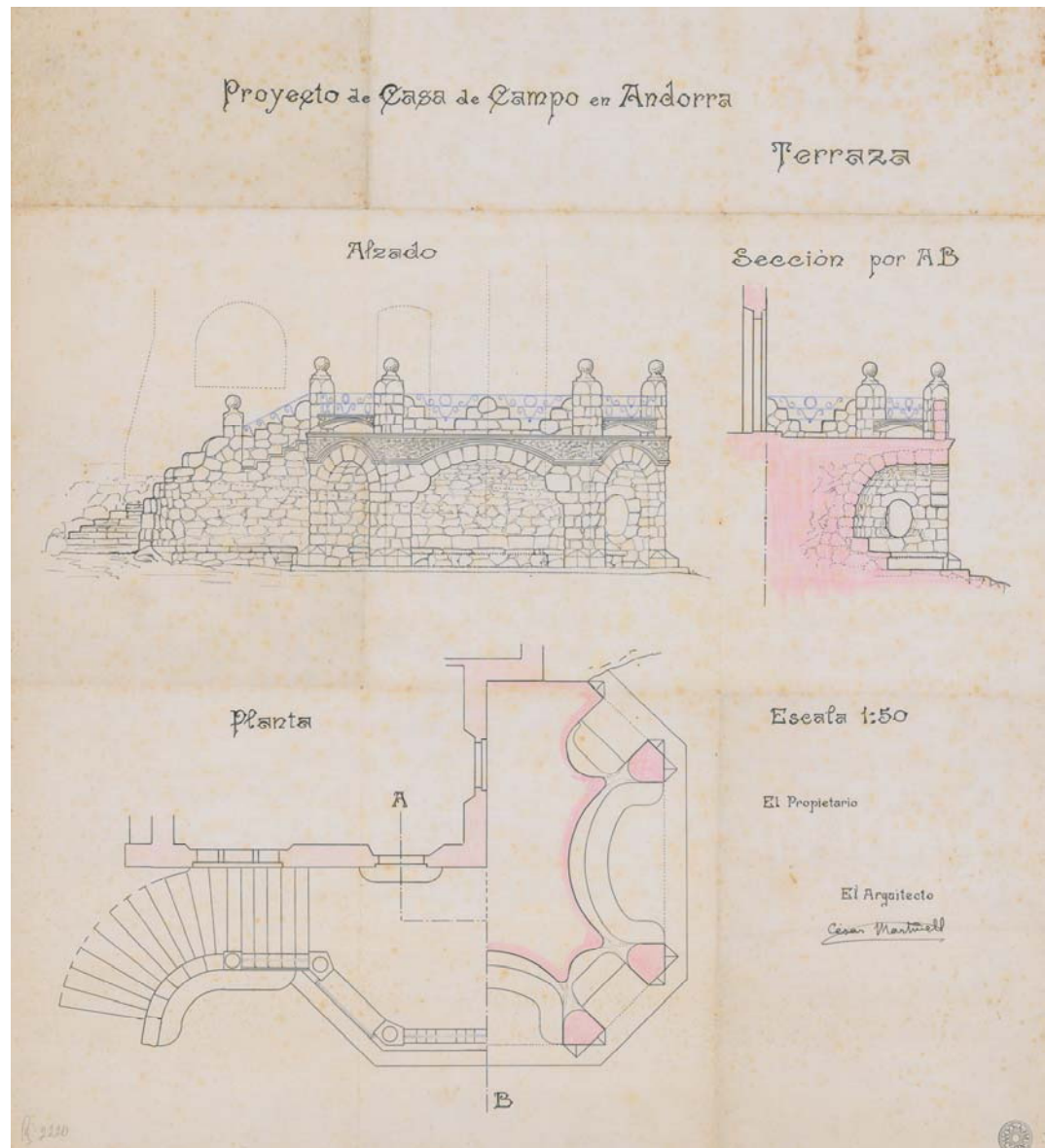
L'habitatge s'organitza al voltant d'un pati central on es troba l'escala que connecta la planta baixa amb la planta sotacoberta. Aprofitant la pendent del terreny es va construir un semisoterrani i una terrassa sobre un festejador. El volum compacte del xalet presenta quatre braços desiguals. Es cobreix amb un llosat que es projecta a l'exterior gràcies a la barbacana de permòdols ceràmics i voltes a la catalana. Aquesta tècnica es combinarà amb els paraments de granit sense treballar ni aparellar en una simbiosi entre les tècniques exportades i les locals de gran efectivitat. Per primera vegada s'introduïa a Andorra la volta de maó de pla i, també, els murs de granit vistos. Aquest binomi tindrà un gran èxit i serà hegemònica al país en les següents dècades arribant-se a qualificar d'estil nacional sota la denominació d'**Arquitectura del Granit**. Exemples emblemàtics seran la **plaça de les Arcades** i el **Park Hotel** (1952-1956) d'Andorra la Vella de **Joan Margarit Serradell** (1908-1977). Curiosament aquest darrer edifici el va acabar **Josep Maria Sostres** (1915-1984) que introduirà, amb la **casa Farràs** (1952-1956, el **Racionalisme** a Andorra, i amb ell, l'inici del fi de l'**Arquitectura del Granit**.

Fotografia de l'arxiu personal de Cèsar Martinell –COAC– possiblement cap al final de les obres, al voltant de principis del 1919, vist que quasi està acabada la casa i que queden materials d'obra per recollir.

CASA DELS RUSSOS

Martinell va posar molt interès en el disseny de la terrassa de la casa amb la doble funció de mirador superior i festejador inferior. L'únic plànol que es va conservar a l'Arxiu del COAA és d'aquest deliciós element. A diferència de la casa, més continguda, aquí es evident la filiació modernista. Les corbes, les voltes... fan pensar en obres del seu mestre, **Antoni Gaudí**, com ara el **parc Güell**.

CASA DELS RUSSOS

En la foto inferior, del mateix fons i arxiu, un pot veure dues persones en un el festejador. Una ben assegurada posant pel fotògraf i una altra, en un segon terme, aguantant-se el cap amb la ma esperant que s'acabi la instantània. Qui sap? Potser eren el **Sr. Warren** i, darrere, **el Sr. Popoff**.

Aquí ja podem veure la reixa de la barana col·locada i per tant, tota la casa acaba, és a dir, la fotografia deu ser posterior al 1919.

ENRIC DILMÉ
dr. arquitecte

T. +376 869 558 • www.enricdilme.com

Escrit el primer dia del mes de juliol del 2020.